

<https://helda.helsinki.fi>

Aatelisto, porvaristo, meritokratia - eliitit ja oikeudenmukaisuus

Kolbe, Laura

Gaudeamus Helsinki University Press

2018-01-30

Kolbe , L 2018 , Aatelisto, porvaristo, meritokratia - eliitit ja oikeudenmukaisuus . julkaisussa
M Häyry , T Takala & J Ahola-Launonen (toim) , Oikeudenmukaisuuden ongelma .
Gaudeamus Helsinki University Press , Helsinki .

<http://hdl.handle.net/10138/309812>

unspecified
publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

6

AATELISTO, PORVARISTO, MERITOKRATIA – ELIITIT JA OIKEUDENMUKAISUUS

LAURA KOLBE

Eurooppalaisen uudemman porvariston mallikkain edustaja Helsingissä 1800-luvun lopulla oli kiinteistö- ja teollisuusyrittäjä Fredrik Grönqvist. Hän oli 47-vuotias saadessaan kunnallisneuvoksen arvonimen. Tunnustus liittyi Grönqvistin monivuotiseen luottamustehtävään helsinkiläisenä kaupunginvaltuutettuna ja rahatoimikamarin jäsenenä. Grönqvist kuului kaupungin uuteen nousevaan yrittäjäsukupolveen. Nuorena orvoksi jäänyttä Grönqvistiä kutsuttiin ”self-made-mieheksi”, joka oli luonut yhteiskunnallisen asemansa ja omaisuutensa riskinoton ja keinottelun sekä yrittäjyyden ja onnistuneiden kiinteistökauppojen avulla. Toimittuaan eräiden ajoneuvo-, rauta- ja metalliyritysten sekä tiili- ja tapettitehtaiden johtotehtävissä Grönqvist siirtyi kiinteistöalalle. Ajoitus osoittautui oikeaksi. Euroopassa matkustellut Grönqvist ennakoivat Helsingille oikean kasvusuunnan. Pitkälti hänen riskinottonsa seurauksena Pohjois-Esplanadin keskiosa sai nykyisen metropolimaisen hahmonsaa.

Grönqvist oli osa sitä uudenlaista kaupunkiporvaristoa, jonka aseman kohentuminen oli heijastusta lainsäädännön uudistamisesta 1870-luvulla. Elinkeinoja irrotettiin valtion ja yhteiskunnan holhouksesta

vuonna 1879, mikä mahdollisti uudenlaisen yrittäjyyden. Kun palveluspakon periaate poistettiin, jokaisella oli mahdollisuus hankkia elantonsa vapaasti – siihen asti itsenäisiä yrittäjiä ja maanviljelijöitä lukuun ottamatta kaikkien oli pitänyt olla jonkun palveluksessa. Naiset saivat tasaveroisen naimaosa- ja perimysoikeuden. Lainsäädännöllisten uudistusten tavoitteena oli ihmisten, tavaroiden ja pääoman vapaa liikkuminen. Osakeyhtiövapaus (1895) mahdollisti uudenlaisen yritysmuodon ja entistä laajemmat teollisuusinvestoinnit. Osuuskuntien perustaminen sallittiin vuonna 1901, ja korko vapautettiin lyhytaikaisissa luotoissa. Rahoittamisen muutos oli tärkeää pääomaköyhässä Suomessa – se loi edellytykset taloudelliselle kilpailulle, yrittämiselle ja teollisuustuotantoon perustuvalla markkinataloudella. Oli myös luotava ajanmukainen konkurssisäännöstö ja saatava toimiva kauppa- ja kiinteistöoikeus. Uutta energisyyttä ilmensivät muutokset paikallisessa itsehallinnossa, kuntien osalta vuonna 1863 ja kaupungeissa vuonna 1875. Grönqvistin kaltaiset miehet saivat oikeuden olla mukana päättämässä oman kaupunkinsa asioista.¹

KOHTAAMISIA PORVARISTON VALLAN TILOISSA

Sain tuntumaa kaupungin ruotsinkieliseen porvarilliseen kerrostumaan ensimmäistä kertaa kirjoittaessani Kansallis-Osake-Pankille (KOP) hotelli Kämpin historiaa. Vanha hotelli oli suljettu vuonna 1965 ja raskaan remontin jälkeen muutettu pankin pääkonttoriksi. Satavuotisjuhlat lähestyivät vuonna 1987. Kirjoitusaikaan KOP:tä luotsasi hieman punakasvoinen mutta karismaattinen pankinjohtaja Jaakko Lassila, josta oli mediassa leivottu aikansa vahva mies, eräänlainen pankkiporvarin perikuva. Mutta Lassila ja muut pankkiaikalaiset olivat valovuosien päässä siitä itsevarmasta ja tyylikkästä herrajoukosta, jonka ansiosta Helsinkiin oli aikanaan saatu tämä metropoliarvoja huokuva hotelli.

Kämp ja sen seinien sisäpuolinen elämä ilmensi porvariston uutu-kaista itseymmärrystä. Hotelli oli näyttämö, jossa porvarillinen eleganssi, sitä tukeva varallisuus ja kepeys pääsivät esille hyvän ruoan sekä keskinäisen seuran- ja hauskanpidon ympäröimänä. Elettiin aikaa ennen kieltolakia, ja pöydille kannettiin ranskalaisia viinejä, saksalaista makaraa, suomalaista snapsia ja sveitsiläisiä leipomotuotteita. Euroopalainen porvaristo oli valtansa tunnossa. Se oli noussut yhteiskunnan

uudistavaksi voimaksi Ranskan vallankumouksen myötä ja ottanut paikansa kaupunkien julkisessa tilassa. Porvaristo jätti pysyvän jälkensä metropoleihin modernin kaupunkisuunnittelun ja urbaanin arkkitehtuurin luojana sekä teollisuuden ja pankki-, vakuutus- ja palvelutoimintojen uudistajana.

Tämän säädyn valtakuntaa olivat kaupungit ja kunnallispolitiikka. Porvariston toimesta taajamiin nousi komeita asuinpalatseja, teattereita, tavarataloja, oopperoita, museoita ja muistomerkkejä. Se suunnitteli bulevardeja ja puistoja. Ryhmä viihtyi uusissa julkisissa tiloissa, kahviloissa, ravintoloissa ja mannermaan suurhotelleissa. Porvaristoon kuului aikansa luovaa luokkaa, arkkitehtejä, taiteilijoita, liikemiehiä, juristeja, professoreita, tehtailijoita ja kiinteistönomistajia. Porvaristo pukeutui hyvin. Se osasi juhlia ja leikkiä railakkaasti. Tämä itsevarma ryhmä tuntui säröttömän puoleensavetävältä. Sillä oli laadukas maku, huumoria ja rentoutta elämän ja arjen edessä.

Kohtasin porvarillisen yrittäjyyden uudelleen kirjoittaessani väitöskirjaa edesmenneestä Kulosaaren huvilakaupungista, jota ryhdyttiin rakentamaan vuonna 1907. Samat ulkoiset signaalit, sama huoleton reippaus, liikemiesvainu ja osaamisen henki. Nyt haettiin nykyaikaisen elämän tunnuksia, mutta urbaanin bulevardimaailman ulkopuolelta. Etsiydyttiin luonnon lähelle, huviloihin ja omakotitaloihin. Taustalla oli yhteiskunnallinen murros. Porvaristo hakeutui suojaan ”vaarallisesta kaupungista”, työväenliikkeen masinoimasta väkivallasta ja poliittisesta liikehinnästä. Syvän vaikutuksen nuoreen mieleeni teki valokuva, jossa Kulosaaren perustajat – joukko arkkitehteja ja insinöörejä – seisoo autiolla ulkomeren luodolla, ylväinä ja puvut päällä, kävelykepit ojossa. Kuva henkii sellaista itsetuntoa ja ylpeyttä, jota harvoin kohtaa. Miesten tehtävänä oli luoda uusi maailma, tehdä nousevan porvarillisen keskiluokan asuinhanne näkyväksi. Kun siinä onnistuttiin, miehet nimesivät itsensä kymmenen vuotta myöhemmin ”kaupungin perustajiksi” (*Conditores Urbis*).

Yrittäjyyden henki oli vahva ja tekemistä riitti. Asumattomalle saarelle vedettiin teitä, saatiin sähkö ja toteutettiin liikenneyhteys Sörnäisiin; raitiovaunu kulki osan matkaa höyrylaivalla saaren ja mantereen välillä. Uskottiin uudisrakentamiseen ja raivaajahenkeen. Myös Kulosaarella osattiin hauskanpito ja sosiaalisen yhteisöllisyyden rakentaminen. Samanmielisyys oli ehto saarella viihtymiselle. Oli omaksuttava hyvähenkisyys, kunnialliset käytöstavat ja vuorovaikutustaidot. Kun poliittinen vastakkainasettelu kärjistyi, kulosaarelaiset julistivat sosiaalisen

ohjelmansa. Saarelle haluttiin väkeä, joka ei sitoudu ismeihin, kuten sosialismiin, kommunismiin tai nationalismiin. Perhe nousi keskeiseen rooliin. Lapset saivat uudenlaista vapautta ja paljaat jalat, joilla tipsutella lähimetsissä ja rannoilla. Hyvän elämän takasi hiljainen palveluskunta, joka piti porvarillisen kulissin eheänä.

Mitä Kämpin ja Kulosaaren porvaristolle sitten tapahtui? Se mureni pois. Murenemisen syyt ovat siitä lähtien askarruttaneet mieltäni. Muualla sama porvaristo voi edelleen hyvin. Heitä kohtaa Pariisin ravintoloissa, Wienin kahviloissa, Lontoon klubeissa sekä Tukholman ja Berliinin kaduilla. Mutta Helsingissä, Turussa, Tampereella ja muissa Suomen kaupungeissa porvariston henki on marginalisoitunut ja siirtynyt neljän seinän sisään. Se ei ole enää elämäntapa tai sosiaalinen identiteetti kuten muualla vahvoissa ja vanhoissa kaupunkikulttuureissa. Suomessa porvaristosta on tullut yksinomaan poliittinen termi.

EUROOPPALAISEN KAUPUNKIKULTTUURIN JA PORVARISTON SYNTY

Raha, talous ja perhe ovat olennaisia sosiaalisia tunnuksia siellä, missä porvaristo toimii eli kaupungeissa. Kuten tunnettu saksalainen filosofi Jürgen Habermas osoittaa teoksessaan *Julkisuuden rakennemuutos* (*Strukturwandel der Öffentlichkeit*, 1962), kaupan, kaupunkien ja rahatalouden kehitys alkoi Euroopassa 1100- ja 1200-luvuilla tavalla, joka synnytti modernin kaupankäynnin, tavaravaihdon ja rahatalouden.² Syntyi eurooppalainen kaupunkikulttuuri ja sen ytimeen sosiaalinen ryhmä, jolla sittemmin oli huomattava vaikutus kansallisvaltioiden rakentumisessa. Alankomaiden, Englannin, Pohjois-Italian ja Saksan itsehallinnollisissa kaupungeissa kehittyi hallintokulttuuri ja elämänmuoto, jota myöhemmin on kutsuttu ”porvarilliseksi”. Pisimmälle mentiin Espanjan herruudesta vapautuneessa Yhdistyneiden Alankomaiden tasavallassa 1600-luvulla. Euroopan ensimmäistä tasavaltaa hallitsivat seitsemästä maakunnasta saapuneet, yhteisöjensä ylimpään ryhmään kuuluneet patriisit. Miehet rakensivat itsetuntonsa tunnukseksi keskelle Amsterdamia mahtipontisen kaupungintalon. Se hallitsee edelleen näkymää Dam-aukiolla.

Kirkollinen reformaatio osaltaan edesauttoi porvariston vallankumousta. Se avasi uusia mahdollisuuksia taloudelle ja politiikalle.

Luterilaisuudesta ja kalvinismista syntyi pyhä kotitalous, ja perhe korotettiin jalustalle. Uusi perheihanne jalostui huippuunsa siellä, missä kaupungit kasvoivat, väki urbanisoitui ja reformaatiolla oli kaikupohjaa, eli Alankomaissa. Hollantilaiset olivat kauppiaita ja maanomistajia. Tasavallasta puuttui maaton viljelijäväestö toisin kuin naapurimaasta Englannista. Sillä ei ollut Ranskalle ja Ruotsille tunnusomaista vahvaa aristokratiaa, eikä maahan ollut ehtinyt muodostua Espanjan, Ranskan tai Ruotsin tapaista kuningasvaltaa ja hovikulttuuria. Suurin osa väestöstä eli kaupungeissa, joten modernin ja porvarillisen elämän piirteet jalostuivat 1600-luvun alankomaalaisessa kodissa. Tärkein muutos oli työnteon siirtäminen kodista muualle, verstaisiin tai puoteihin. Asunto jäi perheelle, vanhempien ja lasten väliseksi tilaksi. Asumiskeskeisyys, yksityisyys, intiimiys ja kodikkuus korostuivat.

Kauppiaaporvariston piirissä kehittynyt kotikeskeinen elämäntapa alkoi jo 1600-luvulla levitä urbanisoituvaan Eurooppaan, muun muassa Pohjoismaihin. Porvarillinen elämäntapa vakiintui lopullisesti tämän sosiaaliryhmän suuren vuosisadan eli 1800-luvun aikana. Se heijasti kaupunkeihin liittyneitä elementtejä, tiedonvälitystä, rahaliikennettä, informaatiota, uutisointia, vuorovaikutusta. Syntyi vastavoima absolutismille, sentralistiselle hallintakulttuurille, kuninkaalle ja keskitetylle valtiolle. Porvarillinen julkisuus merkitsi modernin valtion, kansalaislähtöisen yhteiskunnan, lehdistön, puolueiden ja nykyaikaisten oikeuskäsitysten esiinnousua. Yläluokkaan tunkeutui uusia ammattiryhmiä, kuten kauppiaita, pankkimiehiä, kustantajia ja teollisuudenharjoittajia. He veivät ”julkista sektoria” eteenpäin. Ryhmä tarvitsi kokoontumis- ja keskustelutiloja, julkisia ja salaisia klubeja, ravintoloita, kahviloita, olut-tupia ja salonkeja. Tavoitteena oli yhteisen hyvän määrittely, aateliston kritisointi ja yleisten oikeuksien lisääminen.

SUOMEN POLIITTINEN PORVARISTO

Avaan arvokirjastosta lainaamani *Porvarissäädyn historia Suomen valtiopäivillä 1809–1906 I* -teoksen³, ja paperiveitsi on otettava esiin. Kukaan ei ole lukenut teossarjaa lähes sataan vuoteen, vaikka porvaristolle on annettu Suomen 1800-luvun poliittisessa historiassa rooli yhteiskunnan modernisaation edistäjänä, osana kaupungistumisen, tehdasteollisuuden ja työväenluokan esiintuloa. Jo käsitteenä ”porvari” on jotain

konservatiivista ja epäkiinnostavaa. Porvareilla ei tässä maassa ole pitkää historiaa: ”Suomen porvareiden varallisuus ja sivistystaso kohosivat hitaasti, ja porvariston poliittinen merkitys oli jatkuvasti suhteellisen vähäpätöinen”, kirjoitti historioitsija Aimo Halila vuonna 1944 teoksessa *Me raatiherrat ja porvarit*.⁴

Yhteiskuntahistoriassa on vain vähän tutkittu porvarissäädyn poliittista vaikutusvaltaa ja toimintaa sen omimmalla maaperällä, kaupungeissa. Poliittinen merkitys liittyi valtiopäivätoimintaan porvarissäädynä vuosina 1808–1906 sekä kaupunkien kunnallishallintoon. Tuolla ajanjaksolla muotoutui poliittinen porvaristo, jonka koostumusta ja toimintaa säädeltiin valtiopäiväjärjestyksissä (1869, 1879) ja kunnallislainsäädännössä (1875). Aikansa porvarillista yläluokkaa edustivat valtiopäivämiehet: jokaisen kaupungin porvaristolla oli oikeus omaan edustajaan. Valtiopäiväjärjestys antoi yli 6000 asukkaalle kaupungeille oikeuden edustajaan jokaista alkavaa 6000:ta asukasta kohti. Pienet kaupungit saattoivat lähettää kulujen vähentämiseksi yhteisen edustajan. Porvarissäädyn edustajanvaalissa äänioikeutettuja ja vaalikelpoisia olivat kaupungin verollepannut porvarit, laivanvarustajat, tehtailijat, elinkeinonharjoittajat, talonmestajat sekä pormestarit ja raatimiehet.

Poliittisesti porvarillinen toimeliaisuus jalkautui 1870-luvulla fennomaniaan ja liberalismiin. Tätä jakoa määrittivät kielilinja. Liberalismista muodostui poliittisen porvarillisuuden ydin: sen kannalla olivat aatelit, porvaristo ja ylin virkamiehistö, jotka tulivat kaupungeista ja rannikolta edustaen kaupan, teollisuuden ja palvelusten intressejä. Porvarillisuus sanan eurooppalaisessa mielessä jäi Suomessa yläluokan ja suurkaupunkien nousevan ja koulutetun keskiluokan, kuten sivistyneistön ja ”herrasväen”, ominaisuudeksi. Mukana oli perinteisesti menestyneitä virkamiehiä, esimerkiksi professoreita, lääkäreitä, tuomareita ja opettajia. Ylempien virkamiesten palkat olivat merkittävästi suurempia kuin työntekijöiden palkat, mikä mahdollisti panostamisen säädynmukaiseen elämään niin maaseudulla kuin kaupungeissa. Puhattaimmillaan porvarillisuus ilmeni kaupunkien ruotsin- ja kaksikielisessä väestössä, siinä ryhmittymässä, joka kohosi liberaalisten arvojen ja politiikan takaajaksi.

Vuoden 1906 eduskuntauudistus päätti Suomen porvarissäädyn erikoisaseman valtiosäädynä, mutta porvariston poliittinen vaikutusvalta jatkui muutoksitta kaupungeissa, aina vuoden 1919 kunnallislainsäädännön uudistukseen saakka. Takaiskuja merkitsi jo vuoden 1918

sisällissota. Sen jälkeen sekä suomen- että ruotsinkielinen porvarillisuus alkoi kanavoitua sodan voittaneen eli valkoisen Suomen yleisoikeistolaisiksi arvoiksi. Suojeluskunnat, porvarillisen puolen aseelliset järjestöt, asettuivat turvaamaan ja tulkitsemaan näitä arvoja. Valtiollinen itsenäisyys, valkoinen porvarillisuus, kommunismin vastustaminen ja sotilaallisuus yhdistyivät uudessa kaupunkikulttuurissa – hilpeiden hotelliherrojen sijaan kaduilla alkoi patsastella univormuasuisia paraati- ja lippujuhla- väkeä.

PIKKUPORVARIT JA PORVARIKAMMO

Kunnallishallinto ja oikeistolainen kunnallispolitiikka jatkavat edelleen 2010-luvulla porvarillista suuntausta ja tuottavat siihen nojautuvaa luokkapolitiikkaa paikallistasolla. Juuret ovat yleiseurooppalaisia ja palautuvat saksalais-skandinaaviseen. Preussin pääministerin ja monien merkittävien yhteiskunnallisten uudistusten aloittajan, vapaaherra Karl von Steinin *Städteordnung* (Kaupungin rakennusjärjestys, 1808) oli ratkaiseva virike, kun Preussin jälleenrakennus alkoi Napoleonin sotien jälkeen. Kaupungit haluttiin erottaa sentralistisesta valtiollisesta keskusjärjestelmästä ja porvaristolle haluttiin oikeuksiensa mukaista poliittista näkyvyyttä. Kaupungeissa kasvoi uudenlainen hyveellisyys, ”pikkuporvarillisuus” tai ”poroporvarillisuus”. Kulttuurinen omakuva perustui kotoiseen harmoniaan, hillintään, sovinnaisuuteen ja säästäväisyyteen. Korostettiin yksityisyyttä, arkea ja kodin maailmaa. Säästäväisyys ja rahan vartiointi kuuluvat pienporvarillisiin ihanteisiin, ja niiden puolestapuhujia löytyy aina – tuhlata ei sovi, eikä varsinkaan julkisesti. Raha on pantava poikimaan, kasvamaan korkoa, niin kuin jo Raamatun vertauksessa leivisköistä opetetaan. Meillä porvarilliset arvot kohtasivat säästäväisyyden ja asketismin: näistä jalostui poliittinen linja, jolle oli käyttöä verovaroin toimivan julkisen hallinnon monissa tehtävissä.

Uusi kunnallinen järjestys perustui samanarvoisten valtaan, ja siitä rakentui uuden porvariston omakuva. Kunnallistaloudellisen ajattelun edelleenkin vahva perusvire on porvarillisessa saituuden eetoksessa. Kuntia pidettiin saksalais-skandinaavisessa perinteessä laajennettuina kotitalouksina, ja niiden toimintaa leimasi taloudellinen ja tekninen edistysajattelu.

Kaupunkiporvaristo edusti 1900-luvun alussa tšekäläistä yläluokkaa, ja niinpä sen sosiaalista rakennetta on syytä tarkastella lähemmin. Helsingin kaupunginhallinto oli veroa maksavan ylemmän keskiryhmän hallussa. 1910-luvulla ryhmään kuului sekalainen joukko vanhojen ja uusien vapaiden ammattien edustajia. Ohessa lueteltuina viimeisenä Helsingin viimeiseen porvarilliseen valtuustoon valitut edustajat, joiden kausi päättyi vuoden 1919 lopussa.

A. F. Charpentier (SENAATTORI)	T. O. Mantere (FIL. TOHT.)
L. R. Ehrnrooth (LAKIT. TOHT.) (17.4.1919 saakka)	J. A. Norrmén (ENT. PANKINJOHT.) (<i>valtuuston puheenjohtaja</i>)
A. R. Frenckell (TOIM.)	F. Nummivuori (TYÖJOHT.)
E. von Frenckell (INSINÖÖRI)	A. O. Nykopp (KAUPPA-ASIAMIES)
A. L. Hjelmman (PROF.)	M. J. Ruuth (JUMALUUSOPIN TOHT.)
C. E. Holmberg (PROF.)	E. E. Schybergson (PANKINJOHT.)
A. S. Hongell (RAK.MEST.)	J. J. Sederholm (YLIMÄÄR. PROF.)
O. J. F. Häggman (KOLLEGINNASS.)	O. E. Stenroth (ENT. SENAAATTORI) (<i>valtuuston varapuheenjohtaja</i>)
H. A. Ivalo (FIL. TOHT.)	E. W. Wäldén (JOHT.)
L. K. Krogius (KAUPPANEUVOS)	C. A. Öhman (PANKINJOHT.)
C. H. Lindberg (ARKKIT.)	
A. Lindfors (JOHT.)	

Vaikka ryhmä ei millään mittarilla katsottuna ollut yhtenäinen, oli porvaristo nousevana säätyinä vaivaton karikatyyrin ja pilailun kohde. Askelta pidemmälle menivät eurooppalaisen vallankumousliikehdinnän tartuttamat yhteiskuntatutkijat 1800-luvun puolivälissä. Vaikutusvaltaisimmaksi kohosi preussilaissyntyinen mutta Ranskasta, Belgiasta ja Englannista vaikutelmansa kerännyt yhteiskuntafilosofi Karl Marx (1818–1883). Yhdessä Friedrich Engelsin (1820–1895) kanssa Marx jalosti pamfleteiksi työtätekevän ja omistavan luokan välisen ristiriidan ja taistelunopin. He istuttivat eurooppalaiseen ajatteluun porvariston syväkritiikin; *Kommunistinen manifesti* (1848) tihkuu sosiaalista aikalaisanalyysia ja siitä kumpuavaa luokkavihaetosta. Vastakkain asetettiin porvaristo ja proletariaatti:

Tuhoutuneen feodaalisen yhteiskunnan uumenista noussut nykyaikainen porvarillinen yhteiskunta ei poistanut luokkavastakohtia. Se asetti vain vanhojen tilalle uusia luokkia, uusia sorrar edellytyksiä, uusia taistelumuotoja. [...] Meidän aikakautemme, porvariston aikakausi, on kuitenkin erikoinen siinä suhteessa, että se on yksinkertaistanut luokkavastakohdat. Koko yhteiskunta jakautuu yhä enemmän kahteen suureen vihollisleiriin, kahteen suureen, vastakkaiseen luokkaan: porvaristoon ja proletariaattiin.⁵

Marx ja Engels piirtävät vahvasti esiin eurooppalaisen porvarin, joka keskisäätyinä aluksi edusti muutosta ja vallankumousta mutta sitten muuttui kehityksen tulpaksi ja ”valloittajaksi”. Se valloitti siirtomaat, alisti maaseudun kaupungin herruuteen ja loi manufaktuuri-teollisuuden. Koettiin edistysaskeleet, riippumattomat kaupunkitasavallat. Sitten tuli suurteollisuus ja industrialismin miljoonamiehet, ”kokonaisten teollisuusarmeijain päälliköt, nykyajan porvarit”. Tekninen edistys ja muutokset tuotantotavoissa saivat aikaan sosiaalisen muutoksen – kehittyi porvaristo, joka kartutti pääomiaan. Porvaristosta kasvoi marxilaisittain sääty tai ryhmä, joka hävitti kaikki feodaaliset, patriarkaaliset ja idylliset suhteet; jäljelle jäi vain ”alaston etu, tunteeton käteisellä maksaminen” ja riisto. Se hävitti uskonnollisuuden, muiden ryhmien pyhyyden ja ”ritarillisen innostuksen”. Porvaristo repi alas perhesuhteilta ”liikuttavan tunnelmallisen verhon ja muutti sen pelkäksi rahasuhteeksi”. Porvaristo nosti esiin yhden vapauden: kauppavapauden. Tätä porvariston hirmuisuutta vastaan saattoi nousta vain yksi, todella vallankumouksellinen luokka: proletariaatti.⁶

Kommunistisen manifestin vaikutus syntyäkanaan oli dramaattinen, ja sen viesti levisi kaikkialle Eurooppaan ja teolliseen maailmaan, Suomeenkin. Kulttuurintutkija Jari Ehrnrooth on osoittanut väitöskirjassaan *Sanan vallassa, vihan voimalla* (1992), että työväenliikkeen radikalisoituessa sen viholliskuva muodostui neljästä hahmosta: porvarista, virkamiehestä, papista ja ryssästä. Porvarista tehtiin suurtalollinen, ”manttaalipösö”, tai teollisuudenharjoittaja, ”teollisuusporho”. Yleisilmaisu kaikille oli ”kapitaaliherra”, jolle annettiin rooli riistävänä vihollishahmona. Poliittisia vihollisia olivat kaikki ”porvarilliset pimityspuolueet”, jotka pyrkivät sumuttamaan kansaa porvareiden petolliseen kelkkaan. Vihollisen luonteenpiirteisiin kuului katala ahneus,

petollisuus ja ”anastajan pirullisuus”. Porvarikuvaa maalattiin työväestön ääriretoriikassa köyhän työn ja ahkeruuden vastakohdaksi, joka mässäili ja leipäili yllellisyydessä juoninaan punoen ja kieroillen. Yhteiskuntakuvaa hallitsi jyrkkä jako rikkaiden ja köyhyyden maailmoihin. Tästä maaperästä kasvoi nopeasti edennyt polarisaatio ja porvarisviha sekä tunteita kiihottavat purkaukset.⁷

PETTÄVÄ JA SULKEUTUNUT ELIITTI

Käsite ”eliitin petos” palasi yhteiskuntakeskusteluun 1990-luvulla Rochesterin yliopiston historian professori Christopher Laschin *The Revolt of the Elites and the Betrayal of Democracy* -teoksen (Eliittien kapina ja demokratian petos, 1995) myötä. Lasch kirjoitti vakuuttavasti uusista globaalien ajan pärjääjistä, korkeista virkamiehistä, poliitikoista, ”kapitalisteista” ja mediavaikuttajista. Tämä eliitti oli vapauttanut itsensä moraalista, paikallisesta vastuusta ja velvollisuuksista ja katkaissut siteensä historiaansa ja juuriinsa. Kotimaaton, kosmopoliittinen ja kunniaton eliitti oli näin pettänyt maansa, kääntänyt selkänsä rahvaalle ja hylännyt lähtöpisteensä.⁸

Globalisaatio ja yritysten vallan kasvu irrottivat talouden porvarilliset eliitit yhä kauemmas suuryritysten perinteisestä ”isänmaallisuudesta”. Suomessa tätä ajatusta eliitin petoksesta on viimeksi jalostanut taloustoimittaja ja SKDL:n ja vasemmistoliiton entinen kansanedustaja Esko Seppänen todetessaan kirjassaan *Suomen rikkaat, kuka kukin on* (2014), että kasinotalouden raharikkaat menestyivät osin edellä mainitun moraalivajeen voimalla. Menestyksen taustalla on ollut taitava verosuunnittelu, ahneus ja hyvä veli -verkostot.⁹

Laschin petospuhe voidaan kytkeä niihin lupauksiin, joita on perinteisesti yhdistetty opintiehen ja sivistykseen. Suomalainen luokkaretki eli sosiaalinen nousu sekä siihen liittyvä koulutuksen kiitorata ja ansaintalogiikka ovat muuttumassa. Korkeasti koulutettuja työttömiä oli alkuvuonna 2014 jo yli 40 000, työmarkkinajärjestö Akavan mukaan ennätysmäärä. Liiton puheenjohtajan Sture Fjäderin mielestä korkeasti koulutettujen työttömien määrä kertoo surullista tarinaa. Vienti ei vedä, rekrytointi polkee paikoillaan ja kouluista valmistutaan suoraan korttiin. Laman taituttua vuonna 2017 tilanne on tosin hieman parantunut.

Kodin perintö näkyy edelleen, kirjaa Tilastokeskuskin raporteissaan ja toteaa saman kuin luokkatutkijat: vanhempien koulutus ohjaa edelleen lasten kouluttautumista (ks. myös luku 4). Korkeakoulututkinnon suorittaneiden lapset hankkivat todennäköisemmin vastaavan koulutuksen. Opettajien, taiteilijoiden, maanviljelijöiden, luonnontieteilijöiden sekä vähäisemmässä määrin lääkärien ja sairaanhoitajien lapset valitsevat usein saman alan. Tämä voi kertoa perimän ohella siitä, että näissä ammateissa toimivat ovat työhönsä tyytyväisiä, mikä houkuttelee lapsia samalle alalle.¹⁰

Kun kodin ja vanhempien merkitys korostuu, on vanha yläluokka jälleen etunoja-asemassa. Kalifornian yliopiston taloustutkija Gregory Clark osoitti hiljattain tutkimuksessaan, että sukunimellä on koko ajan ollut merkitystä. Hän analysoi satoja eliittiasemaan nousseiden sukunimiä muun muassa Aasiassa, Isossa-Britanniassa, Yhdysvalloissa ja Ruotsissa ja tuli siihen tulokseen, että aatelist nimet ja vanhat porvarilliset sukunimet – Ruotsissa Lund- tai Berg-alkuiset – ovat säilyttäneet paikkansa korkean statuksen ammattiryhmissä. Samat nimet toistuvat sukupolvelta toiselle eliittikoulujen ja -ylioppilasjärjestöjen matrikkeleissa sekä Ruotsin kohdalla valtiokalenterissa ja elinkeinoelämän johtopaikoilla.¹¹

Clark viittasi vanhan eliitin selvään yliedustukseen, ja teos nostattikin Yhdysvalloissa ja Ruotsissa vilkkaan keskustelun sekä avasi pohdinnat sosiaalisen uusjaon historiallisesta toteutumisesta. Clarkin sukunimianaalyysi osoitti, että kahdeksassa vuosikymmenessä luokkarakenteen kova ydin on sittenkin muuttunut vain hitaasti, sosiaalinen mobilisaatio on ollut oletettua hitaampaa ja vanha yläluokka on säilyttänyt suhteellisen vaikutusvaltansa. Luokkajakoon on ollut vaikea puuttua sosiaalipoliittisin toimin.

Koulutetun eliitin sulkeutumista on käsitelty myös amerikkalainen toimittaja Christopher Heyes teoksellaan *Twilight of the Elites: America and Meritocracy* (Eliittien ehto: Amerikka ja meritokratia, 2012). Heyesin väite, että moderni amerikkalainen meritokraattinen yläluokka on sisäsiittoista, takertuu asemiinsa ja toimii moraalittomasti, sai aikaan mediamyrskyn, jonka laineet tuntuivat Suomessakin.¹² Eliitti oli pettänyt ”massat” betonoimalla omat valtapiirinsä, sulkemalla verkostonsa ja pakenemalla vastuusta, tai kuten Heyes totesi eräässä haastattelussa, ”useimmat ovelat eliittityypit möhlivät [*fucked up*], eikä ketään kiinnosta kantaa vastuuta”.¹³

Vaikka Clark ja Heyes katsovat pääosin Yhdysvaltoihin, on viesti universaali: luokkaretki ei 2010-luvulla tunnu enää etenevän, vanha sivistyseliitti on ahtaalla ja moraalinsa menettänyt meritokratia on nykymuodossaan tullut tiensä päähän. Yhdysvaltalaiset tutkijat tulevat suurten luokkaerojen maasta. Entä miten on Suomessa? Suomalaista yläluokkaisuutta ei ole määritellyt *money making* vaan koulutususko. Valta Suomessa -projektin tutkijat Mika Widgrén, Alex Snellman ja Olli-Pekka Ruuskanen päätyivät tätä tukeviin tuloksiin analysoidessaan *Kuka kukin on* -kirjasarjan sukunimiä vuodesta 1909 lähtien. Pääkaupunkieliitti on ollut sarjan teoksissa selvästi ylliedustettuna, ja johtavaan asemaan on noustu yleisesti omin avuin, ilman suvun työntövoimaa. Sukunimien jakauma alkoi jo itsenäisyyden ja sotien jälkeen noudattaa väestön nimien yleistä jakaumaa. Yleisimmät sukunimet olivat tuolloin Mäkelä, Korhonen, Härmäläinen, Lehtonen, Laine, Seppälä, Järvinen, Kallio, Mäkinen ja Koskinen. Aatelistia sukunimiä ei esiinny ryhmän suhteellista määrää enemmän.¹⁴

Tutkijoiden mukaan on syntynyt eliitin suomalainen erityispiirre: kansakunnan erojen vähäisyys. Tämä tarkoittaa ennen kaikkea sitä, että vaikka yläluokka on moni-ilmeinen, Suomi on ainakin *Kuka kukin on* -sarjaan valituille kansalaisille yhteiskunta, jossa koulutus on mahdollistanut sosiaalisen nousun. Vaatimattomalla oppimäärällä on ollut vaikea päästä sellaisiin asemiin, joiden haltijoiden tietoja kysytään matrikkeliin. Tärkeä kysymys tulevaisuudessa onkin, miten tuloerojen kasvu, uusi teknologia ja monikulttuurisuus muuttavat yhtenäiseltä näyttävää kuvaa.

AATELISTO, PORVARISTO, MERITOKRATIA –
ELIITIT JA OIKEUDENMUKAISUUS

1. Kolbe 2014.
2. Habermas 2004.
3. Nordenstreng 1920.
4. Halila 1944.
5. Marx & Engels, *Kommunistisen puolueen manifesti*, 25–26.
6. Marx & Engels *Kommunistisen puolueen manifesti*, 50–51.
7. Ehrnrooth 1992.
8. Lasch 1995.
9. Seppänen 2014.
10. Tilastokeskus 2009.
11. Clark 2014.
12. Heyes 2012.
13. www.rollingstone.com/politics/news/chris-hayes-on-the-twilight-of-the-elites-and-the-end-of-meritocracy-20120711. (Viitattu 1.12.2017.)
14. Ruuskanen, Snellman & Widgrén 2014.